PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

УДК 811.112.2'623 : 373

УЗУАЛЬНА ТА ОКАЗІОНАЛЬНА СУБСТАНТИВАЦІЯ ПРИКМЕТНИКА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Кінах Л.С.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Об'єктом наукової рефлексії цієї статті є субстантивовані прикметники (СП) сучасної німецької мови, утворені за моделлю "alt → der/die/das Alte", а предметом – особливості їхньої репрезентації в мові та мовленні. Матеріалом для аналізу слугували СП, дібрані методом суцільної вибірки з тлумачних словників сучасної німецької мови, художніх текстів німецькомовних авторів 19-го – поч. 21-го ст., публіцистичних текстів, розміщених в авторитетних періодичних виданнях ФРН, та паремій.

Метою цієї розвідки є з'ясування особливостей функціонування узуальних та оказіональних СП у сучасній німецькій мові, що передбачає виконання таких конкретних завдань: 1) уточнення семантико-функціонального статусу СП, репрезентованих у мовленні; 2) виявлення кількісних співвідношень лексико-семантичних груп СП, зафіксованих як факти мови і як факти мовлення.

З урахуванням специфіки вживання СП у мовленні прийнято розрізнять узуальну (мовну) й оказіональну (мовленнєву) субстантивацію прикметників [1; 3; 4; 6].

Узуальні СП є загальноприйнятими номінаціями, які вживаються в розмовному побутовому мовленні. Вони міцно утвердилися в системі мові, про що свідчить їхня фіксація лексикографічними джерелами. За такими СП стійко закріпилося їхнє предметне значення, яке усвідомлюється й поза контекстом: *Vor dem Arbeitsamt frierten die Arbeitslosen* /Capus: 8/; *Während dieser Zeit durfte sich kein Deutscher auf der Straße aufhalten* /Kordon: 111/; *Der Hinweis auf die Adligen beruhigte mich überhaupt nicht* /Delius: 100/. Чимало узуальних СП можна знайти в прислів'ях, приказках і сталих виразах, що свідчить про тривалість побутування цих номінативних одиниць у мові: *Wie die Alten sungen, so zwitschern auch die Jungen* /DSW: 74/; *Jedem Heiligen seine Kerze* /DSW: 7/; *ins Schwarze treffen* /DUW: 1568/.

Оказіональні СП існують лише в певному контексті та є швидше випадковими утвореннями. Оказіональним словом вважається будь-який авторський новотвір, відсутній в узусі, незалежно від моделі конструювання, здатний здійснити прагматичний вплив на адресата [2, с. 5]. Оказіоналізми продукуються спонтанно – як правило, за існуючими в мові словотвірними моделями [9, с. 44; 11, с. 31], породжуються „тут і тепер" [4, с. 275]. Від неологізмів оказіональні слова відрізняються тим, що зберігають свою новизну, незалежно від реального часу їх утворення.

Особливо широко оказіональні СП представлені в художньому мовленні: *Dieses kleinlich Knickerige, das liebe ich über alles an dir* /Vanderbeke: 33/; *Wir haben aus dem Nicht-Normalen etwas noch Unnormaleres gemacht* /Vanderbeke: 34/). Цей

факт можна пояснити насамперед потребою посилити емоційно-експресивну виразність певного мовленнєвого відрізку та економією мовних засобів, адже оказіоналізми, як небезпідставно зауважує А.Д. Юдіна, не тільки звертають на себе увагу новизною, незвичністю, а й є значно економнішими з точки зору мовних засобів, ніж описові звороти, замість яких вони вживаються [10, с. 206].

Випадки оказіональної еліптичної субстантивації на зразок *der/die Kleinere, der/die Größere* слід відрізняти від еліптичного використання прикметника: *Kleinere Leute gewöhnen sich langsam an den Irrsinn dieser Zeit und treiben so mit; größere kann sie zum Irrsinn bringen* /Capus: 157/. А.О. Сіротіна вказує на те, що якщо прикметник у межах еліптичної синтагми може бути витлумачений як означення до іменника, згаданого раніше в даній частині тексту, то за таких умов його субстантивація, як правило, не відбувається, а нормативною оказіональна субстантивація вважається лише в таких випадках, коли субстантиват утворюється відразу, безеліпсним шляхом, тобто без посилання на попередньо вживаний іменник [7, с. 87-88].

Перебуваючи поза межами мовної системи та маючи статус своєрідних периферійних, маргінальних явищ, оказіональні слова часто спроможні передавати те, що виявляється не під силу "стаціонарному" лексикону [5, с. 304]. О.Г. Рєвзіна підкреслює, що оказіональним словам здебільшого й немає потреби ставати стаціонарними та залишатися в пам'яті носіїв мови, оскільки їхнє функціональне призначення полягає не стільки в тому, щоб давати назву новій реалії чи новому явищу (це є прерогативою неологізмів), скільки в передачі індивідуально-авторської семантики [5, с. 306].

Закріплення за оказіональними словами статусу фактів мови супроводжується їхньою фіксацією в лексикографічних джерелах. В.М. Павлов, зазначає, що в лексиконі представлені одиниці різних рівнів лексикалізації. Так, у словникових статтях до низки лексем подаються їхні субстантивовані форми, які перебувають у своєрідному проміжному статусі – самостійної лексеми та однієї із форм твірного слова [4, с. 291]. Про особливе положення такої одиниці, зумовлене її широким побутуванням у мовленні, свідчить примітка <*subst.*:> (substantiviert / substantivisch).

З приміткою <*subst.*:> універсальний словник сучасної німецької мови за редакцією DUDEN подає в якості ілюстративного матеріалу чимало субстантивно вжитих прикметників: *Was gibt es Neues?* /DUW: 1253/; *Ich verlange nichts Unmögliches* /DUW: 1839/; *Es waren auch einige Prominente anwesend* /DUW: 1381/; *Bei der Eröffnung der Olympischen Spiele marschieren mehr Offizielle als Sportler ein* /DUW: 1280/.

Основну роль у лексикалізації субстантиватів відіграє, на думку А.А. Смірнової, соціальна потреба у відповідній номінативній одиниці, про яку сигналізує підвищена частотність текстового вживання тієї чи іншої одиниці, а ступінь лексикалізації виявляється прямо пропорційним ступеню субстантивності таких одиниць [8, с. 9].

Отже, у мовленні можуть бути представлені різні семантико-функціональні типи СП: 1) власне оказіональні (авторські) СП, які можуть більше не відтворюватися в мовленні (... *herrschte hier nichts Maritimes, nichts Salzig-Sandiges*

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

Rind: 210/); *Ich bin mir aber nie sicher gewesen, ob es das Allererstrebenswerteste auf der Welt sei, ...* /Vanderbeke: 20/; 2) СП, які відтворюються в мовленні, але не мають статусу самостійної лексеми та не фіксуються лексикографічними джерелами (*Als Uli fertig war, krauste der Rundköpfige die Stirn* /Kordon: 173/; *Danach griff der Weißbärtige in den großen Rucksack* /Böttger: 129/; *um dort das Organisatorische zu regeln* /Böttger: 163/; *Die Maloche brachte eben in jedem Menschen nur das Schlechteste zum Vorschein* /Amtsberg: 30/); 3) СП, які регулярно вживаються в мовленні та фіксуються лексикографічними джерелами в їхньому „проміжному" статусі між мовленнєвою й мовною одиницею (*Sie hat nichts Schlechtes getan* /DUW: 1527/; *Er ist kein Hiesiger* /DUW: 848/); 4) СП, які регулярно вживаються в мовленні та зафіксовані лексикографічними джерелами як факти мови (*der/die Abhängige, der/die Alte, der/die Einheimische, der/die Fremde, der/die Kranke, der/die Liberale, der/die Schuldige, der/die Schwarze, der/die Tote* та ін.).

Можна погодитися з Н.С. Бєлашовою в тому, що в узуальних СП на передній план виходить значення предметності, а значення ознаки певною мірою „стирається", відходить на задній план, тоді як у семантичній структурі оказіональних СП й надалі знаходить своє яскраве вираження категоріальне значення твірної частини мови [1, с. 14]. Н.С. Бєлашова наголошує, що саме узуальні СП можуть втрачати семантичний зв'язок з твірним прикметником (*der Älteste* 'староста, старійшина' ← *der älteste* (...) 'найстарший'; *der Geistliche* 'священник' ← *geistlich* 'духовний, релігійний, церковний') і що саме узуальні СП характеризуються стійкістю синонімічних й антонімічних відношень з іменниками (*der Gemeine* 'рядовий' – *der Offizier*; *der Kleine – der Knabe – der Bube*) та перебуванням на рівних правах з іменниками у складі певних лексико-семантичних груп (*der Deutsche – der Franzose – der Russe – der Engländer*) [1, с. 14-15].

А.О. Сіротіна звертає увагу на те, що узуальні СП виявляють у граматичному плані більшу подібність з іменниками, ніж оказіональні СП, і вказує на певні відмінності у виконанні ними синтаксичних функцій та в характері семантико-синтаксичної сполучуваності. Так, зокрема, оказіональні СП на позначення осіб не використовуються у функції препозитивної зв'язаної прикладки, яку можуть, однак, виконувати узуальні СП, як правило, найменування особи за певною соціально-виробничою чи суспільно-політичною ознакою (*der Arbeitslose Thomas*). Крім того, оказіональні СП досить рідко мають при собі узгоджене означення, виражене прикметником або присвійним займенником, а ті з них, які найчастіше сполучаються з присвійним займенником, позиціонуються на межі оказіональної та узуальної субстантивації [6, с. 6-7].

Спостереження над емпіричним матеріалом дозволило виокремити серед досліджуваних одиниць дві основні лексико-семантичні групи СП: "СП – назви абстрактних понять" і "СП – назви конкретних понять".

Закріпленими в системі мови й зафіксованими в лексикографічних джерелах є порівняно небагато ***СП – найменувань абстрактних понять***, тоді як процес утворення СП – назв абстрактних понять, які мають місце як факти мовлення, є структурно й семантично необмеженим. Субстантивуватися й використовуватися

в мовленні на позначення абстрактного поняття може практично будь-який прикметник, якому властиво виконувати функцію означення (*das Gute, das Nächtliche, das Tragische*, але: **das Barfuße*, **das Egale*, **das Quitte*), однак цей процес супроводжується певними семантичними обмеженнями. Малоймовірним видається існування номінацій середнього роду на зразок ?*das Wohnhafte*, ?*das Arbeitslose*, ?*das Obdachlose*, тобто субстантивацій тих прикметників, які семантично пов'язані з атрибутивністю виключно до поняття ЛЮДИНА.

Назвами конкретних понять є СП-найменування, в яких типізується лише конкретне уявлення про предмет чи істоту. Такі СП позначають реалії навколишнього світу, які пізнаються органами чуття, і розподіляються на назви предметів і назви істот (людей і тварин). У лексикографічних джерелах зафіксовано 578 лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) таких одиниць, що складає 96,2% від загальної кількості ЛСВ лексикалізованих СП. До групи "СП – назви конкретних понять" входять: 1) СП – назви продуктів харчування, страв і напоїв (*Kälbernes, Lämmernes, Kurzer, Klarer, Harter, Helles, Blondes, Brauner, Schwarzer, Federweißer*), назви предметів одягу (*Unaussprechliche, Krachlederne*), соматизми (*Rechte, Linke, Hinterer*), назви приміщень (*Allerheiligstes, Heuriger, Zoologischer*) та ін.; 2) СП – зооніми (*Zahnarme, Wirbellose, Schädellose, Hundeartige, Menschenartige, Brauner, Junges, Krummer* та ін.); 3) СП – назви осіб за певною ознакою (*der/die Arme, der/die Blinde, der/die Farbige, der/die Jugendliche, der/die Kranke, der/die Liberale, der/die Schaulustige* та ін.); 4) СП – назв всевишніх (*der Allgütige, der Allmächtige, der/die Heilige, der/die Unsterbliche*) і нечистих сил (*der Arge, der Böse, der Leibhaftige*).

Саме величезним розмаїттям людських рис, якостей і властивостей пояснюється той факт, що підгрупа СП – номінацій людей (осіб) кількісно виділяється серед інших лексико-семантичних угрупувань СП (520 ЛСВ або 86,5%). Це насамперед назви соціальних ролей, тому їхня більшість представлена гендерними парами: назва особи чоловічої статі – назва особи жіночої статі (*der Berufstätige – die Berufstätige, der Einheimische – die Einheimische*).

Таким чином, з поміж ЛСВ субстантиватів, зафіксованих у лексикографічних джерелах (мовна вибірка), найбільшою виявляється група "СП – назви істот" (89,9%), група "СП – назви предметів" складає 6,3%, а група "СП – абстрактні поняття" – 3,8% від загальної кількості ЛСВ.

Дані здійсненої мовленнєвої вибірки істотно різняться від даних мовної вибірки: група "СП – назви істот" виявляється так само найбільшою серед виокремлених ЛСГ (56,3%), однак поступається в процентному відношенні відповідній групі за мовною вибіркою. Група "СП – абстрактні поняття" представлена в мовленні вдесятеро потужніше ніж у мові (40,4% проти 3,8%), що свідчить не тільки про високу продуктивність словотвірної моделі "alt → das Alte", а й про необхідність оперувати в мовленні набагато більшою кількістю слів для найменування понять, що не мають реального втілення, ніж та, яка представлена в лексиконі. Група "СП – назви предметів" складає 3,3% від загальної кількості СП, зафіксованих як факти мовлення.

Отже, вирішення поставлених завдань дозволило дійти таких висновків: 1) у мовленні представлені різні семантико-функціональні типи СП; багато з них є

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

потенційними словами і можуть згодом увійти в систему мови; 2) основні лексико-семантичні групи СП у пропорційному відношенні представленні в мові і в мовленні неоднаково: група "СП – назви осіб" є найбільшою серед інших груп СП як у мові, так і в мовленні, проте група "СП – назви абстрактних понять" представлена в мовленні вдесятеро потужніше ніж у мові.

Перспективи дослідження полягають у виявленні особливостей морфологічної структури оказіональних СП та з'ясуванні їхнього стилістичного навантаження.

Література

1. *Белашова Н.С.* Субстантивация прилагательных в немецком языке : автореф. диссерт. на соискание уч. степени канд. филол. наук / Н.С. Белашова. – М., 1963. – 21 с.
2. *Дорофєєва О.М.* Оказіональне слово в сучасній російськомовній газетно-журнальній комунікації (комунікативно-прагматичний та соціокогнітивний аспекти) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.02 / О. М. Дорофєєва. – К., 2003. – 20 с.
3. *Лопатин В.В.* Субстантивация как способ словообразования в современном русском языке / В.В. Лопатин // Русский язык. Грамматические исследования. / отв. ред. Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1967. – С. 205–233.
4. *Павлов В.М.* Понятие лексемы и проблема отношений синтаксиса и словообразования / В.М. Павлов ; отв. ред. В.Г. Адмони. – М. : Наука, 1985. – 289 с.
5. *Ревзина О.Г.* Поэтика окказионального слова / О.Г. Ревзина // Язык как творчество / ред. З.Ю. Петрова. – М. : ИРЯ РАН, 1996. – С. 303–308.
6. *Сиротина А.А.* Субстантивация имён прилагательных и причастий в современном немецком языке : автореф. диссерт. на соискание уч. степени канд. филол. наук / А.А. Сиротина. – М., 1961. – 18 с.
7. *Сиротина А.А.* Субстантивация частей речи (адъективных слов) и эллипс (на материале художественных текстов) / А.А. Сиротина // Функционирование языковых единиц в тексте : межвуз. сб. научн. тр. / отв. ред. Л.Г. Ерасова. – Воронеж : ВГПИ, 1985. – С. 86–91.
8. *Смирнова А.А.* Субстантивация прилагательных и причастий в современном немецком языке : автореф. диссерт. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки" / А.А. Смирнова. – Л., 1989. – 18 с.
9. *Улуханов И.С.* Словообразовательные отношения между частями речи / И.С. Улуханов // Вопросы языкознания. – 1979. – № 4. – С. 101–110.
10. *Юдина А.Д.* Окказионализмы, созданные по конкретному образцу / А.Д. Юдина // Лингвистические исследования 1988. Языковые единицы и методы исследования : сб. научн. тр. / отв. ред. А.М. Мухин. – Л. : Б. и., 1988. – С. 206–212.
11. *Naumann B.* Einführung in die Wortbildungslehre des Deutschen / B. Naumann. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – 90 S.

PDF-XChange Viewer Click to buy NOW! www.docu-track.com

Джерела ілюстративного матеріалу

Amtsberg S. Durst / S. Amtsberg. – Elsdorf : Klein & Blechinger, 1995. – 176 S.

Böttger I. Umwege des Glücks / I. Böttger. – Jena [u.a.] : Neue Literatur, 2000. – 255 S.

Capus A. Fast ein bißchen Frühling / A. Capus. – Salzburg [u.a.] : Residenz, 2002. – 175 S.

Delius F.Chr. Der Sonntag, an dem ich Weltmeister wurde / F.Chr. Delius. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt, 2004. – 120 S.

DSW : Koshemjako W.S. Deutsche Sprichwörter und russische Äqivalente / W.S. Koshemjako, L.I. Podgornaja. – СПб. : Kapo, 2006. – 114 S.

DUW : Deutsches Universalwörterbuch / [Hg.: Dudenredaktion]. – 7., überarb. und erw. Aufl. – Mannheim [u. a.] : Dudenverl., 2011. – 2112 S.

Kordon K. Ein Trümmersommer / K. Kordon. – Weinheim – Basel : Beltz & Gelberg, 1994. – 201 S.

Süskind P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mordes / P. Süskind. – Zürich : Diogenes, 1985. – 320 S.

Vanderbeke B. Das Muschelessen / B. Vanderbeke. – Frankfurt am Main : Fischer, 2003. – 109 S.

Summary

The article deals with the phenomena of substantivized adjectives in modern German. Usual and occasional substantivized adjectives are analysed. Quantitative relations of different lexical-semantic groups of substantivized adjectives in language and speech are compared.

DEMANDS OF TRANSLATION OF MEDICAL INSTRUMENTS INTO SLOVAK LANGUAGE

Kňazovická Katarína

Faculty of Arts, University of Presov, Slovakia

Nowadays there has discussion about the necessity of translation of medical terms into Slovak. There has already existed the Comittee responsible for the translation in Slovakia.

But we would like to pay attention to the terms especially the ones concernig surgical instruments. The question is, is really necessary to find an appropriate Slovak equivalent to the English term?